

державної влади, на чіткому розмежуванні функцій держави і релігійних організацій. Принцип світськості української держави означає, що вона є релігійно нейтральною, не ототожнює себе з жодною з конфесій, не виказує законодавчо, нормативно свою прихильність до будь-якої релігійної організації, не фінансує релігійну діяльність, не втручається у діяльність релігійних організацій, якщо вона здійснюється у межах закону. Україна – світська держава. Вона не накладає своїм громадянам жодних релігійних зобов'язань.

Відтак поняття «світськість держави», є ознакою такої держави, яка є світоглядно й релігійно нейтральна, інституційно й функціонально позарелігійна, діяльність структурних підрозділів якої на всіх рівнях позбавлена будь-якої релігійної санкції, впливу та контролю. Означені риси світськості певною мірою присутні в просторі вияву державної влади в Україні, тому узаконення цього поняття в новій редакції Закону було б правомірним, а в контексті побудови якісно нових відносин держави й релігійних організацій – постає просто необхідністю.

Світськість, як принцип, не відмінняє присутності релігії в публічному просторі. Вона скоріш за все впливає на зміну природи, форми цієї присутності. Світськість держави в юридичному оформленні постає як одна з важливих гарантій свободи совісті, світогляду, віросповідання, діяльності релігійних організацій.

Такою ж гарантією постає і принцип відокремлення (а не взаємо-відокремлення) церкви (релігійних організацій) від держави. Це – принцип, за впровадження в життя суспільства якого впродовж багатьох століть йшла жорстока боротьба. Сьогодні цей принцип (як гарантія свободи релігії) конституційовано в більш ніж 40 відсотках країн світу. Життя стовідсотково підтвердило формулу російського історика-богослова А. Карташова про те, що «свобода церкви в сучасній державі зворотно пропорційна міцності її зв'язку з державою»⁶.

Можна було б продовжити аналітичний екскурс у площині понятійного дискурсу нової редакції Закону «Про свободу совісті та релігійні організації». Однак суть у тому, щоб цей понятійний ряд у правовому та релігієзнавчому прочитанні став важливим фактором не лише в аспекті адекватного, відповідно до змісту, використання понять цього ряду, а сприяв поліпшенню законодавчого поля вияву свободи совісті, свободи світогляду, віросповідання, діяльності релігійних спільнот як у царині можливостей, гарантій свободи віросповідного чи світоглядного вияву, так і її захисту.

*М. Новиченко**

ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Україна приєдналася до Ради Європи 9 листопада 1995 року. При вступі вона зобов'язалася дотримуватися всіх, визначених Статутом Ради Європи вимог і обов'язків, а саме плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав і свобод людини. Україна, як відомо, погодилася також виконати у визначені терміни ряд спеціальних зобов'язань, зафіксованих у Висновках Парламентської Асамблеї № 190 (1995).

В контексті питань, пов'язаних із забезпеченням свободи совісті та віросповідання, йшлося, зокрема, про подальше вдосконалення законодавчої бази в цій

⁶ Карташев А.В. Церковь. История. Россия. Статьи и выступления. – М., 1996. – С. 234.

* Перший заступник голови державного департаменту у справах релігії Міністерства юстиції України.

сфері, запровадження недискримінаційної системи реєстрації релігійних організацій, пошуку оптимальних шляхів для повернення релігійним інституціям церковного майна та деякі інші аспекти. Коротше кажучи, Україна, як рівноправний член Ради Європи, мала забезпечити повноцінну релігійну свободу.

Слід відзначити, що до виконання цього важливого завдання наша держава приступила вже на зорі своєї незалежності. Про це красномовно і переконливо говорить той факт, що одним із перших законів, прийнятих Верховною Радою України під № 4, був саме Закон „Про свободу совісті та релігійні організації”, датований 23 квітня 1991 року.

Цей закон, за висновками експертів Ради Європи, був визнаний одним з найдемократичніших і найпрогресивніших у посткомуністичному світі. Він не тільки проголошував відокремлення церкви від держави і школи від церкви, а й рівність усіх релігійних організацій перед законом; право на існування релігійної організації в силу самого факту її створення, а також спрощений порядок набуття релігійною організацією статусу юридичної особи. У відповідності до ст. 13 Закону „релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту”.

Порядок реєстрації релігійних організацій визначений ст.14 Закону. В ній, зокрема, зазначено, що релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади подають на реєстрацію статут до державного органу України у справах релігій.

Первинні релігійні осередки – громади подають заяву та статут на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Автономній Республіці Крим – до Уряду АРК.

Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву та статут релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявника.

Діючим законом передбачено, що у необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів релігійних організацій, може зажадати висновок місцевих органів влади, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію приймається у тримісячний термін.

Слід підкреслити, що керівники церков і релігійних організацій України підтримують і відстоюють саме такий порядок реєстрації статутних документів, в тому числі і перед експертами Ради Європи.

Нині діючий Закон не встановлює випробувальний термін для релігійних організацій і не знає відмінностей у статусі церков більшості й нечисленних релігійних інституцій, включаючи нові й меншинні для України релігійні течії.

Принципово нові підходи та атмосфера, що склалася в державно-церковних відносинах України, суттєво позначилась на характері релігійного життя в нашій країні, яке набуло динамічного розвитку. Тут відбулися такі кардинальні зміни, якими не позначена, напевне, жодна галузь нашого життя. Церква стає повноцінним і співмірним за своїм впливом на суспільні процеси інститутом, своєрідним стабілізатором суспільного розвитку. Зауважимо, що цю тенденцію підтверджують міжнародні експерти.

За роки державності України релігійна мережа зросла більше ніж удвічі. Сьогодні в основному завершено формування інституційних основ більшості релігійних організацій. Питанням їх подальшого розвитку опікуються понад 300 духовних центрів та управлінь. Існуючі проблеми з кадрами священнослужителів практично розв’язані завдяки плідній роботі 185 вищих та середніх духовних навчальних закладів, чисельність яких за останні роки збільшилася майже в 10 разів.

Свідченням духовного одужання церкви є 406 діючих монастирів, кількість яких зросла в 7 разів. На ниві добротності та милосердя повсякденно працюють 406 місій та братств (в 19 разів більше, ніж їх було на початку 1992 року). Народжуються нові

форми співпраці церкви зі школою, всією системою освіти та виховання, армією, сім'єю.

Не зважаючи на суттєві труднощі та ускладнення, держава повертає церкві колишні культові споруди, які використовувалися не за призначенням.

Майновий стан релігійних організацій визначений у III-му розділі Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації”. В ст. 17, зокрема, вписано, що релігійні спільноти мають право використовувати для своїх потреб будівлі й майно, що надаються їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями та громадянами.

Культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно за рішеннями обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Республіці Крим – Уряду АРК.

Закон підкреслює, що релігійні організації мають переважне право на передачу їм культових будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель.

На підставі Закону та на виконання актів Президента та Уряду України, які стосувалися повернення церкві колишнього культового майна, в Україні передано релігійним організаціям 3,7 тисячі сакральних споруд. Крім того, релігійним організаціям передано 15 тис. предметів церковного вжитку. За сприяння держави збудовано понад 4 тис. нових храмів, серед них православні святині: Свято-Успенський собор Києво-Печерської лаври, Золотоверхий Михайлівський собор в м. Києві, собор Святого Володимира в Херсонесі, Свято-Успенська лавра в м. Святогорську. Цей процес продовжується – нині будується ще майже 3 тис. сакральних споруд.

Помітний вплив на вирішення цих проблем та на загальний стан державно-церковних відносин справляє діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, яка акумулює і погоджує конфесійні ініціативи, сприяє релігійним організаціям у виконанні їхніх статутних завдань, становленню порозуміння і терпимості у взаєминах різних конфесій, удосконаленню правового поля державно-церковних відносин. Саме завдяки діяльності цього авторитетного міжконфесійного органу релігійному середовищу впродовж останніх років вдалося уникнути проявів релігійного екстремізму й фанатизму.

Свобода совісті і свобода релігії відносяться в незалежній Україні до фундаментальних цінностей суспільного життя, які характеризують не лише повноцінне функціонування релігійних інституцій, але й правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення її громадян.

Важливо, що чинне національне законодавство з питань свободи совісті та віросповідань, пройшло експертизу в авторитетних міжнародних організаціях та установах. Учасники численних представницьких міжнародних конференцій, круглих столів, колоквиумів, які відбувалися в Україні, були одностайними у висновках, що система державно-конфесійних відносин у нашій країні відповідає демократичним принципам, задекларованих документами Ради Європи, задовольняє права і свободи людини, ґрунтуючись при цьому на багатовіковій спадщині врегулювання відносин між цими двома суспільними інституціями, враховує історичні уроки як позитивного, так і негативного досвіду таких відносин.

В підсумкових матеріалах міжнародних конференцій за участю фахівців із США, Канади, Франції, Швеції, Іспанії, України, представників Міжнародної академії свободи релігії та переконань відзначається, що в цілому українська модель державно-конфесійних відносин є досить зваженою і послідовною, особливо порівняно з багатьма іншими відомими на сьогодні моделями в країнах Заходу і Сходу.

В оприлюднених доповідях державного Департаменту США про релігійну свободу за останні роки, зокрема, зазначається, що Україна не лише проголосила релігійну свободу, а й загалом забезпечує її чинність у житті суспільства. Сьогодні Українська держава, засудивши брутальні дії колишньої тоталітарної влади стосовно релігії, церкви та віруючих, у своїй політиці щодо релігії та церкви дотримується наступних принципів і підходів:

- кожна людина має право на свободу світогляду і віросповідання, вільного вибору ставлення до релігії;
- кожна людина має право сповідувати будь-яку релігію у прийнятний для неї спосіб, безперешкодно вести релігійну діяльність;
- держава не втручається у законну діяльність релігійних організацій, надає їм всебічне сприяння.

*В. Климов**

НОВИЙ ПРОЕКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЩОДО РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ: PRO I CONTRA

1. Нині діючому Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" не повезло з днем народження: він розроблений і прийнятий хоч і в останні, але все ж у радянські часи. Не зважаючи на те, що він досить гідно пропрацював у надзвичайно важкий в політичному, економічному, соціальному, духовному сенсі період новітньої історії України, коли не лише політична, але й релігійна ситуація, міжрелігійні відносини кардинально і багаторазово змінювалися, на ньому весь час лежала підозра, що він-таки "радянський", тобто виявляє ставлення держави до церкви, релігійних організацій ледь терпимо.

І хоч у законодавствах багатьох європейських країн щодо релігійної сфери без особливих труднощів, але при бажанні можна легко знайти і недемократизм, і нерівноправне ставлення до різних релігій та церков, і законодавчо закріплені пріоритети однієї церкви і т. п., закордонні експерти шукали правові статті про "дискримінацію" церков, релігійних організацій, про правові лазівки для "державного втручання" у внутрішньоцерковні відносини саме в українському Законі. Не зважаючи на те, що кожного разу в результаті обміну думками, фахових роз'яснень ставало очевидним, що ні в законодавчо прописаній процедурі реєстрації релігійних організацій, ні в інших правових положеннях Закону підстав для дискримінації немає, серед опонентів існуючого Закону поширеною була думка, що він не зовсім лояльно ставиться до інституту церкви. При цьому йому досить суб'єктивно приписувався зміст, якого він не мав.

2. Кілька думок загальнометодологічного порядку щодо проекту Закону. Поза сумнівом, існуючий Закон потребує істотного вдосконалення, пов'язаного з необхідністю врахування кардинальної зміни політичних, економічних, національних, духовних орієнтирів України, з врахуванням 15-річної практики державно-церковних, міжцерковних відносин, якісно нових умов застосування відносин власності в незалежній Україні, врахування інших чинників.

У той же час таке вдосконалення Закону не повинно давати підстав перетворювати його обговорення в сесійній залі Верховної Ради України в ще один привід для

* Старший наук.співробітник Відділення релігієзнавства І.Ф. імені Г.С. Сковороди НАН України, канд. філософ. наук